

Shaul Magid, *Hasidism Incarnate: Hasidism, Christianity, and the Construction of Modern Judaism*

Stanford: Stanford University Press, 2014

עדי מהלאל

המחלקה ללימודים יהודיים, אוניברסיטת מרילנד, קולג' פארק

"אין פיוס בין יהדות לנצרות; היהדות משמעה באופן חד וברור העיקרון האנטי־נוצרי". ציטוט זה משנת 1935, מפי הפילוסוף הפוליטי היהודי הנודע ליאו שטראוס, מופיע באחרית הדבר לספר *Hasidism Incarnate* מאת שאול מגיד. עמדה נחרצת זו מזכירה את דבריו של פילוסוף יהודי אחר, ישעיהו ליבוביץ, בן דורו של שטראוס, שקבע באותה הרוח למעלה מיובל שנים אחר כך ש"מהותה של הנצרות אינה אלא שלילת זכות קיומה של היהדות". אצל ליבוביץ, הרציונליסט האדוק, הדחייה והתיעוב כלפי הנצרות התחרו רק בתיעוב כלפי כל סממן מיסטי ביהדות, בכלל זה תורת הקבלה והחסידות, שליבוביץ דחה אותה כעבודת אלילים. לעומת זאת, מגיד, פרופסור ללימודים יהודיים באוניברסיטת אינדיאנה ויליד אמצע המאה שעברה, שייך לדור אחר לגמרי של חוקרים בכל הנוגע ליחס כלפי אותם רכיבים תיאולוגיים מושמצים.

מגיד טוען שעמדה כמו זו של שטראוס או של ליבוביץ משקפת את היחס השגור ביהדות כלפי הנצרות לפני מלחמת העולם השנייה (השנים שבהן התעצבה תפיסתו האינטלקטואלית של ליבוביץ). אולם בניגוד לעמדה הזאת, כותב מגיד, החסידות "מציגה יהדות אשר חותרת תחת השוני החד־משמעי

בין היהדות לנצרות" (עמ' 174). כיצד החסידות עושה זאת? לפי מגיד, מדובר באופן שבו החסידות "בוחנת את ההתגלמות האלוהית, אשר גולשת אל עבר האינקרנציה" (עמ' 176).

בניגוד לדעה המקובלת, המושג הנוצרי "אינקרנציה", שמקורו לטיני ומשמעותו התגלמות האל בבשר אדם, התקיים במחשבה היהודית בצורות שונות לאורך ההיסטוריה. מושג זה קיבל ביטוי ייחודי בחסידות "כאשר הצדיק, כציר העולם [אקסיס מונדי], החליף את הפטישיזציה של הספר, אשר הפך למרכז היהדות הרבנית הקלאסית" (עמ' 4). מגיד מסביר התפתחות זו באמצעות ההקשר ההיסטורי שהביא להיווצרות התנועה החסידית במזרח אירופה במאה השמונה-עשרה. אף שהצדיקים החסידיים פעלו בסביבה נוצרית, הם "ידעו מעט מאוד על אודות הנצרות" (שם), ועובדה זו מסבירה במידת מה מדוע הם "לא פעלו תחת המבט הנוצרי" (שם) ולפיכך היו חופשיים לחשוב מחוצה לו - לעומת ההוגים והתיאולוגים היהודים במערב אירופה. בהיותם חופשיים מ"המבט הנוצרי" (Christian gaze), מושג שמגיד משתמש בו לכל לאורך הספר, הצדיקים ביססו את תורתם על מקורות קבליים ימי-ביניים. אותם טקסטים קבליים "סיגלו מוטיבים נוצריים למטרות פולמוס נגד הנצרות", אולם הקוראים החסידיים בעת המודרנית לא היו מודעים להקשר המקורי של המוטיבים הללו. התוצאה הייתה "תיאולוגיה יהודית צבועה במחשבה אינקרנציונית" (עמ' 5).

לאורך ששת פרקי הספר מגיד עִמַל להוכיח את הרעיונות המרכזיים הללו. בפרק הראשון הוא סוקר דימויים נוצריים כגון אלוהיזציה ואינקרנציה בספרות החסידית. הוא מצטט משערי גן עדן, חיבור קבלי מראשית המאה השמונה-עשרה, שנכתב בידי יעקב קופל ליפשיץ ממזריץ', אשר השפיע על מייסד החסידות הבעל שם טוב. בחיבורו של קופל משה התנ"כי מוצג כבן אנוש וכאלוהי גם יחד, וזו גם התפיסה המקובלת אשר לדמויות תנ"כיות בטקסטים חסידיים מוקדמים. הטקסט החסידי הראשון שהופיע בדפוס, **תולדות יעקב יוסף** (1780) מאת יעקב יוסף מפולנאה, מחיל את המושג "פוטנציאל על-אנושי" (עמ' 21-24) באופנים שונים. בדוגמאות אלו ואחרות מגיד עוסק בחיבור האלוהי/אנושי בחסידות ובקרבתו לתפיסה הנוצרית, ושואל לסיכום "אם החסידות היא בבחינת המחשה של יהדות מודרנית הנוצרת ללא סדר היום האפולוגטי של מקבילתה היהודית-מערבית" (עמ' 27). סדר היום היהודי המערבי "האפולוגטי", שנשלט בידי התפיסה הרמב"מית, עמל להוכיח עד כמה היו שתי הדתות שונות זו מזו.

הפרק השני עוסק באחד המנהיגים החסידיים הידועים ובעלי ההשפעה, נחמן מברסלב. "נחמן ראה בעצמו באופן מוצהר ניגוד לטקסט, לכל טקסט [...] והציע שה'גאולה' [...] תוכל להתרחש רק כאשר האדם הפרטי יהיה עד מלא למצב גלוי של לשון הקודש - לא עברית, אלא שפתו המדוברת של הצדיק - כפרפורמנס וכמעשה של יצירה" (עמ' 33). מגיד אינו טועה בפירושו בדבר הערך הנעלה שייחסה התנועה החסידית למילה המדוברת של המנהיג החסידי הכריזמטי. אולם מה שנעדר מניתוחו וראוי שייבחן הוא היחס בחסידות לשפת הצדיק בפועל, היינו היידיש - נושא שנחקר רבות לאורך השנים בידי חוקרי יידיש. נחמן נחשב ממבשרי ספרות היידיש המודרנית, וספר סיפורי המעשיות שלו הופיע מלכתחילה במהדורה דו-לשונית עברית-יידיש. ההתעלמות מן המשמעות התיאולוגית שהחסידות הקנתה ליידיש (יותר מהיותה "לא עברית") ומיחסה לפרקטיקה הנוצרית היא נקודת חולשה בחיבור שמכל בחינה אחרת הוא ניתוח מרתק של הדיבור הכריזמטי של נחמן, הכולל הסקת מסקנות מעניינות לקראת סופו.

נושא הפרק השלישי הוא התפתחות החסידות לעומת הדת ההגמונית, היא הכנסייה המזרחית אורתודוקסית. נטען בין היתר ש"האתיקה החסידית נוסדה על בסיס אהבת האחר (האלוהי) ולא על בסיס חוק או סופרארוגציה [עשייה מעבר לחובה] [...] בדומה לנצרות המזרחית אורתודוקסית" (עמ' 52). עם זאת, מה שנראה כגישה השוואתית בעלת היגיון מטיל למעשה ספק בטיעונו החוזר של מגיד בדבר חוסר העניין שגילו הוגים חסידיים בנצרות. כלומר, תחת יהדות "חופשית ממבט חיצוני" כבמערב (עמ' 80) יש כאן יהדות "חופשית מאותו מבט חיצוני" כבמערב.

הספר שערי גן עדן מאת קופל עומד במרכז הפרק הרביעי. בפרק נבחנים מושגים קבליים שהובנו בידי קופל והידקו את "הקשר בין הצדיק לבין המשיח" (עמ' 82), הדהוד "למשיחיות הרדיקלית בשבתאות" (עמ' 108). הפרק החמישי חוצה את תחום ההגות החסידית אל עבר המחשבה הניאור-חסידית בבוחנו את דמות ישוע הנוצרי בהגותו של מרטין בובר לעומת דמותו בתורת ההוגה החסידי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב (1856-1926). בובר ראה בבעל שם טוב תיקון לישוע, ש"צר את התנאים להתגברות הסופית של ה'דת' ולשיבה ליחסי התגלות אני-אתה ישירים בין האנושי לאלוהי, ובהרחבה, בין האנושי לעולם" (עמ' 115). בורנשטיין, בניגוד לבובר, הביע יחס שלילי ביותר כלפי ישוע והציגו כדמות דמונית. בעיני בורנשטיין, ישוע מגלם את תפקיד מטהר ישראל, ולכן - בהיפוך - משחק תפקיד מרכזי בגאולתו. אולם בעבור שני ההוגים ישוע הופך לדמות רבת משמעות בעבור ישראל: לשניהם היה משותף "הרעיון שישוע הוא חלק הכרחי מן ההתפתחות הרוחנית וההיסטורית של היהודים" (עמ' 135).

במרכז הפרק האחרון עומדים הוגים וחוקרים בני המאה העשרים שפעלו לפני המלחמה ואחריה. את שני ההוגים שפעלו לפני המלחמה, הנסייואכים שופס ולאו בק, מגיד מאפיין כאפולוגטיקנים אשר הדגישו את השוני בין שתי הדתות; ואילו שני ההוגים שפעלו לאחר המלחמה, מיכאל וישוגרוד ואליוט וולפסון, קיבלו על עצמם "לבחון מחדש את הזיקות בין היהדות לנצרות על בסיס תיאולוגי ופרשני" (עמ' 141). מגיד, המזדהה עם צמד החוקרים השני, טוען למשל שמושגו של בק "הדת הרומנטית" חל על החסידות באותה המידה שהוא חל על הנצרות, אולם בק לא הביא בחשבון את החסידות במובן זה. בצמד החוקרים השני מגיד רואה שניים שזכו לחופש אקדמי "שאינו כבול על ידי ציפיות קהילתיות וצורך חברתי לסגור על הסובייקט שלהם" (עמ' 168) - עובדה המסבירה את יכולתם לחשוף זהות במקום שאחרים ראו בו רק ייחוד.

Hasidism Incarnate מציע בחינה מרתקת של נושאים רגישים בהדגישו את הזיקות בין שתי דתות הנתפסות בעיני רבים כיריבות מרות. התמקדותו של מגיד באגף החסידי שביהדות, פלג אורתודוקסי אדוק, מעניקה לו את המרחב הנחוץ לטעון טענות פרובוקטיביות בלי להיחשד בהשתייכות לאסכולת "התרבות היהודי-נוצרית" הרומנטית והבעייתית. מחקר שימשיך בדרך זו ויעמיד למבחן את ההבדלים החד-משמעיים כביכול בין שתי הדתות הללו לבין דת שלישית - האסלאם, ללא כניעה לרומנטיציזם, יתרום תרומה מחקרית רבת ערך, ויהיה בו משום מימוש חשוב של עקרון החופש האקדמי.